

ՄԵՐ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ԴԻ. — Միջալկ Յովնանիսեան. — Առանձնաբեր «Փրկիչներ»ը. — ԲԵՍ. Տէր — Գրիգորեան, «Նախօ» և «Ազատութեան խանդ». — Մ. Մեծարեանի «Նոր Տալան»ը.

Անցեալ ամիս, խօսելով պ. Սօլովեանի «Խոռվարկուններ»-ու մասին, կ'ըսէի թէ այդ վիպակը «փոքրիկ նկարն է» Ռուսաստանի վերջին տարիներու: Ու կը մոռնայի աւելցնելու որ՝ այդ հաշուով՝ մեծ նկարն ալ պ. Ա.-Դի-ի սա 400 էջերով հատորն է. — «Հայ-թուրքական ընդհարումը կովկասում (1905-1906)»:

Հնդկահայ փութացած է ամփոփել՝ ինչ որ երէկուանն է դեռ, բայց կամաց կամաց վաղուան ստուերներու մէջ պիտի ծուարի:

Ընդհանրապէս, երբ խնդիրը պատմական անցք մ'արձանագրելու վրայ է, կը սպասուի՝ որպէս զի ան պարզուի ժամանակէն, որ ամենէն խոհեմն է: Եւ ինչ հարկը, բարեբախտաբար, չէր տեսնուեր ներկայ պարագայիս. — դէպքը, պարծանք մեզի, օտար երկրի մը մէջ չէր, և յետոյ՝ չափազանց նեղացուցիչ չէր անոր շարժառիթը գտնելը:

Ժամանակին՝ լրագիրները պատմած էին արդէն զայն, եթէ ոչ ճշգրիտ (վասն զի... լրագիր էին), բայց միշտ մանրամասնօրէն: Ա.-Դի-օ զանոնք ընտրած է իբր արդիւր, սակայն ո՛չ միակ. այդ՝ առ նուազը ճիշդ մը սխալելու կը տանէր: Ինքը անձամբ ճամբորդած է այն մի քանի տեղերը՝ ուր կատարուեցան այդ սրտամորմոք տեսարանները: Սարսուռը՝ նորօրինակ թափով մը կը յարձկի ընթերցողին վրայ, երբ սա կը լսէ ականատեսի մը, հոն կէս—զոհի մը պատմածը:

Իւրաքանչիւր նահանգի մասին՝ տեղագրական երկտող տեսութենէ մը վերջ՝ պ. հնդկահայ կը ձեռնարկէ նկարագրել անցած դարձածը: Նախ, հարկաւ, Բագուէն կը սկսի, որ երեք ընդհարումի բաղդն

ունեցաւ, ինչպէս Երեւան՝ չորսի, Դուշի՝ երկուքի, վերջացնելու համար Թիֆլիսի նահանգով: Այդ բոլոր դէպքերը՝ ցամաք պատմուած չեն, ինչպէս նաեւ նկարչական ալ չեն. անոնք խառն են «փաստական», վիճակագրական լուսարանութիւններով: Զափազանց մօտ ըլլալուն համար է անպատճառ, որ պատմութեան ընթացքը յաճախ ժամերով, վայրկեաններով ալ կը նշանակուի:

«Հայ-թուրքական ընդհարումը կովկասում» հատորը՝ շատ բնական իրաւունքով մտաւ «Մեր արդի գրականութիւնը» վերնագրին տակ. հակառակ պարագային՝ կարծիք պիտի յուզուէր թէ առասանայերը չեն ապրիր... գրականութեամբ:

Ազգային մատենագրութիւնը, Ռուսաստանի այժմեան շրջանի մէջ, ուրիշ արտադրութիւններով զբաղելու գրեթէ ժամանակ չունի. քանի մը գրագէտներու համար՝ կորսուած օր մըն է, եթէ ուղղակի կամ գէթ անուղղակի շնչաստեն, զբոլով ալ, արդի ներթական պէտքերուն:

Այնպէս որ, պ. Մ. Յովհաննիսեան, օրինակ իմի, հանրային մտքի հակումը կը մատենէ, երբ հրապարակ կը հանէ իր «Փիլիսոփայ Սօցիօլօգ»¹ քննադատական ուսումնասիրութիւնը: Եւրոպայի կերպով կարելի է պնդել՝ «Յառաջ»-ի գրադարանի ամբողջ յիսնական հատորներու մասին:

Ռուսահայերու, ինչպէս և արաբահայերու, ո՛ր և է կուսակցութիւն՝ իրեն փիլիսոփայական յատուկ փարոսն ունի. իսկ եթէ կը տարբերին անոնք իրարմէ՝ ըմբռնումի կամ իմաստասիրական այս ինչ սկզբունք

1. Տպ. Երեւան, 1907.

2. «Յառաջ»-ի գրադ. N. 43, Թիֆլիս, 1907.

ըով՝ միշտ սակայն մի են, եթէ քիչ մ'աւելի հետուն նայուի: Նոյն նպատակին՝ պարզապէս զանազան ճամբաներով: Ամէն ոք, — զարտուղութիւն չկայ, — կ'ուզէ անպատճառ փրկիլ մ'ըլլալ: Բայց՝ մէկը ան կողմէն, միւսը՝ ան:

(Մեր փրկիչները. փրկուողներէն աւելի բազմաթիւ... Աստուծոյ ինձ կը յիշեցնեն պ. Առանձարի հինգ արարուածով թատերախաղը, «Փրկիչներ»):

«Վշտի ծիծաղ»ի ծանօթ հեղինակը, այդ խաղին մէջ, պատկեր մը ներկայացուցած է, որ ամբողջ ոգին է Հ. Յ. շաթոմսին. անոնց միամիտ, բայց միշտ ոգեւորեալ ճառերուն, ծրագիրներուն:

Իսկ պ. Բեն. Տէր-Գրիգորեան՝ իր «Նախօ»ի նրաւք վերցուցած է թրքահայ գաղթականութեան բաժնէն, որ շատերուն սիրտը շարժած է, և յատկապէս՝ պ. Ա. Ահարոնեանի գրիչը: Բնորոշվին սակայն տարբեր ուղղութիւն ունի պ. Տ.-Գրիգորեանի այդ վէպը: Կ'երեւի թէ յ. հեղինակի նպատակը եղած է ցուցնել գաղթականութեան մը դառնութիւնը, քան վէպի մը կատարելութիւնը:

«Վեր երկիր խօստ ի, Բժաւ Թորիկն իդա ծառ ու ծաղիկնք, շէն խօր ասուն, մըր դուռ ու կրկնք»:

«Խօստ ի», այո՛, մանաւանդ երբ պէտք է զայն թողուլ. բայց աւելի ժպտուն է կեանքը, ապրիլը... Այս միակ փաստով՝ ճամբայ կ'իյնայ Ռէն Մրտոյի ընտանիքը, 40 հոգի, որոնցմէ 19 միայն պիտի մնայ, երբ հաւանի Պարսկաստան: Նահապետական ընտանիք մը, որ իր հինաւուրց վայրերէն կը հեռանայ, օտար երկնքի մը տակ ապաւինելու, օտարին հացով ապրելու...

Աշխատանքի ցրտերը սկսել էին, Զեւոր ծածկել էր լեռները: Զանազանները անտանելի ցեխ էին: Երթեւեկութեան դժգոհել էր... Փշուռ էր հնարաւորին սառն ջամբին: Ամբողջ լեռնաշղթան նմանում էր պէկոծ ծովի. ըսոյն ու բորան էր անուռ և ձիւնեղէն ակնքներով ծածկում էր ֆօօսաղաղ սարը, Սուլապէսը, Նորա դար ու փոս տեղերը լցուում էին ժիւղով: Զողակոծ Սուլապէսը մոնջում էր վիթաւոր ասիւնի նման, Պարսին անդադար սրբում, սառնում էր նորա լերի կրճերից թէ աւազի փոքրիկ ճաթիկները և թէ հողը, որոնք թերեւս ապագայի բուսականութեան ընդունակ դարձնէին այդ վիթխարի ապտածոտ զանգածը: Թուում էր, թէ այնտեղ ամէն ինչ

այն պահուն ողբում էր իւր հէզ դայտիւնը: Ամեն թուփ ու քար խուլ կերպով բողբոջում էր բնութեան բերտ ուժի արհաւիրքից դողողալով»:

Այսպիսի և աւելի ահեղ վայրերէ յառաջել տալով՝ պ. Տ.-Գրիգորեան կը հանէ զանոնք Պարսկաստան: Բաւական հետաքրքրական են ճամբուն արկածները, թուրքերը՝ որոնց վրայէն պէտք են անցնիլ, ձորերը՝ որոնց մէջէն պէտք է փախչիլ: Կայ նաեւ, ինչպէս ամէն վէպի մէջ, ... գիշերը, — անխուսափելի: Տեսնենք անգամ մը պ. Տ.-Գրիգորեանինը:

Գիշեր էր: Աստիկի քամին փչում էր և մրկածուփ հոտանքով յուզում, տակն ու վերայ է անում Վանայ ծովը: Զայրացած ալիքները մէկ մէկու ետեւից զաւով խառնում էին իրար և ահեղ կոհակներ ծուլելով յառաջ կից վեր էին բարձրանում ծովի մակերեսովից և ապա Առ-Տէր կղզու ափունքը քերելով վազում, շտապում էին կարծես թէ դադար և կայան գտնելու ծովի ափի մօտ»:

Այս նկարագրութիւնները, «Նախօ» վէպին մէջ, հոգեբանական վերլուծումներու և նկարներու տեղը զրուած են: Հանգոյցներ չկան հոն, վասն զի պէտք ալ չկար, այդ պատմութեան համար: Միայն՝ պէտք է կանգ առնել հանգամանքի մը դիմաց, որ նշանաւոր է:

Պ. Տ.-Գրիգորեան՝ մէկ սեռի գրութեանէ մը՝ ուրիշ սեռի գրութեան անցած է. աւանայ, ի հարկէ: Ահ, որչափ նուրբ է պատմութեան ու վէպի միջին անցքը, բայց որչափ ալ իրական: Այն սահմանադրու, որուն սա՛ կողմը վէպն է, միւս կողմը պատմութիւնը, շատ զրազէտներ մղած է պատմական ոճ բանեցնելու՝ վէպի մը մէջ, և կամ վիպական ոճ՝ պատմութիւն մ'արձանագրելու ժամանակ: Պ. Տ.-Գրիգորեան՝ առաջիններէն է. միայն թէ, բարբառախօսորեն, այդ անցքը եղած է վէպի վերջին մասին մէջ, և ոչ թէ ամբողջին: Իր «Նախօ»ն կը սկսի ու կը շարունակուի վէպով, վերջանալու համար պատմութիւնով: Բայց ասով չկարծուի թէ անցքը պատմական է, այլ պարզապէս պատմա-

1. Տպ. Աղեքսանդրիա (Նիդպա)։

2. Թիֆլիս, 1907. — Առաջին մասն։

կան եղականիկն վրայ հասնիլը, ուր վէպին ընթացքը կ'աւարտի, կամ պէտք էր աւարտիլ: Եթէ կը դատաւիտուի ան որ իր ոտանաւորներու մէջ արծակ (prosaïque) տողեր ալ կը մնայ, աւելի արդարութեամբ կրնանք շնորհի վիպագրի մը, որ իր վէպին մէջ պատմական կնիքներ կը խառնէ, ընթերցողը սթափեցնելու սէրէն դրդուած՝ և կամ միօրինակութենէ խորշնուել հաւմար:

Համոզուած եմ, որ եթէ պ. Տ.-Գրիւզորեանի «Նախօ»ն ընդհատուէր ճիշտ հոն, ուր թշուառ ընտանիքը, վերջապէս, իր առժամանակեայ բոյնը կը գտնէ, շատ աւելի ամբողջական և ամփոփ վէպ մը պիտի մնար: Վերջակէտը կրնար դուրսիլ 137 էջին մէջ: Բայց պ. Վիպասանը դեռ դժգոհ է. — նա նկարագրած է արդէն դժուար ճամբորդութիւնը, հասած է նպատակին՝ հասցնելով իրենները հոն՝ ուր պիտի երթային. և սակայն... դեռ ըսելիքներ ունի, կը վախէ որ ամբողջ չապտմեց: Յաւելուածը կը սկսի ժ՛՛՛՛՛ զլխէն: Այլ եւս ի զո՛ւր Գեորգ վարդապետի կոչուիլը խեղճութիւն է. ի զուր Նախօի և Խզօի բանտարկուիլը «Ի. Զաղարի բերդ»ին մէջ, ուսկից Նախօն, — լուսամիտ և յանկարծ հոն ճարտարախօս, — ազատութեան ճանքի կ'որոտայ դիմացը խռնուած ժողովրդեան, անոնց զլուխ կ'անցնի՝ իրր վաղեմի ծանօթ մը: Այս ամէնը, պէտք է կրկնել, ի զուր են: Նախօի ճառերը որչափ ալ հրատապ, որչափ ալ պերճաբան, միշտ նուազ յարգ պիտի ունենան, նկատելով որ անդին խեղճ վէպը կը կէտէ, կը տուժէ իր շահեկանութենէն: Ի՞նչ միաց զաղթականութեան զաղափարը. ընթերցողի մտքին մէջ ան հազիւ ձևացած՝ ուրիշ խնդիրներ, նոյն ինքն դիւցազնի՝ Նախօի կողմէն յարուցուած, զայն կ'աւրեն կ'ուշերջացնեն:

Բնականօրէն՝ կարելի էր հասկցուիլ նաեւ

Ռէս Մրտօի մահը: Անմահ մը չէր, հարկաւ և յետոյ՝ ծերութեան ցուպը ձեռքն էր: Այդ մահը նկարագրելով՝ պ. հեղինակը անգամ մ'ալ կը գործարքէ կանոն մը, որ՝ երբ վէպին մէջ անձ մը կարեւորութիւն ունենալէ դադրի, վիպասանի առաջին գոծն ըլլալու է զայն մէջ տեղէն վերցնելը: — Նոյն դերը, շատ անգամ, ընթերցողին թողու է:

Վերջապէս, «Նախօ» վէպի «Առաջին մասն» էր աս: Պ. Տէր-Գրիգորեան՝ անոր անշուշտ յաջորդ մասերն ալ պիտի ընծայէ. այս անգամ, յուսով եմ, աւելի խնամոտ, աւելի վիպական՝:

Սակայն «Նախօ»ի հեղինակը՝ «Ազատութեան խանդ»¹ ին ալ է: Ստանաւորներ են ատոնք, կամ՝ ինչպէս քերթողն ինքնին ուզած է կոչել՝ «բանաստեղծութիւններ»: Այս վերադիրը, որ բաւական մեծագոյն է, յանձն պիտի առնէ՝ երաշխաւորելու 60 էջերու մէջ սփռուած տողերը:

Բայց արդէն հարկ չկայ բանաստեղծ ըլլալու, յայտնելու համար իր սրտի մէջ խտացած բողոքներն ու գանգատները, որոնց առիթ եղած են հեռաւոր եղբայրներու զրկանքները: Պէտք է անպատճառ բանաստեղծի «խանդ»ով օժտուած ըլլալ, քանի մ'արտասուք թափելու համար. այդ աղբիւրը ոչ որ կրնայ ցամքեցնել: Պ. Տ.-Գրիգորեանի տողերը արտասուաթոր են, պահ մ'ազատ օդ շնչելու տենչեր, լացեր, նոյն իսկ բողոքներ, և... այսչափ: Ստանաւորի կազմութիւնը՝ զոհացնելու չափ լաւ է, աղքատ չըլլալով նաեւ խութերէ, ուրոնց կարելի է ստեղծ հանդիպիլ:

Գարունը, «այս աղջիկը՝ որ զարմանալի նազանքով մ'ամենեւնի գրչին տակ ժպտած է», չէ խուսափած պ. Տ.-Գրիգորեանէն ալ: Սակայն այսօր, անհամար քերթողներէ վերջ, ամենադժուար է զայն նկարագրել՝ առանց հասարակ տեղիքի մէջ խնայուել: Նո՛ր է, երբ ըսուի իրեն համար.

1. Նոյն վէպին մէջ, 38 էջ, կը գրէ պ. հեղինակը. «Ինձեքորդ դարում Գր. Նարեկացին... երգում ու աղօթում էր Արտօնին»: Ինչ որ կը յիշեմ՝ Նարեկին հոգն.

տաւիդ հեղինակը կ'ապրէր տասներորդ դարուն, և մահնաւոր վերջի կիսուն (951 – 1003):

2. Թիֆլիս, 1907.

Հարաւային ջիւղի քաղաք
Արդ հաւուսն են ժիւն, սառույց,
Առաւելները բըքընեն
Վերից վայր են խոտնոյնում:
Հիւսիսային սաստկաշունչ
Յուրան անողորմ դառնաշունչ
Լոկէ է, էլ չի փութ,
Բուր են բորան չի անում:
Մըթնաւորներ, որ լինեն էր
Սարսուռ ազդող սուղոցով,
Առաւտեան ցնծում է
Այդ անտոյգ ժայնկերով:
Գարնան գուշակ թռչուններ
Ուրախ, զարթ եկել հիւր,
Նորոգում են հին բներ
Ու դաշտայում երգեր բերս:

Այս գարունին քով՝ անա ուրիշ մը,
Նկարուած արդի նշանաւոր բանաստեղ-
ծուհի է մը. քաղցրասութիւնը, ապահով եմ,
շահաւէտ պիտի ըլլայ.

Ու դեռ կ'իշխէ վար ըսպատեածը ահա,
Պատեկով ուշ մնացած միջին վերաններն,
Ու առաջկացած կը նայի
Ապականներուն՝ զոր կը ծածկէ ժիւնը դեռ:
Աղիւսարկու ժայնկ, զուարթ պարերգներ
կը բարձրանան անոր, բայց ան չեղելով
Մէկդի կ'երթայ՝ վաստակարեկ ու տըգոյն՝
Սովորական որհնէցներէն զըզուելով:
..... Հազար ու բիւր տարի է ան միշտ կու գայ՝
Անմահականը՝ երկրաւոր տաղաւորութեանց,
Ու կը զըռնէ նոյն ցաւով
Երկիրն ոսնած, արուզացած ու թըմած.
Որպէս զի տայ նախկին կորովը՝ կը դնէ
Խնդր արեւուն, բեղուն փոշի հովին մէջ.
Բայց կ'արձ գիտէ առողջութիւնն ու ժըպիւրն:
Գիտէ որ քունը կը դառնայ՝ խոթութիւնն
Աշխարհի ան կը բըժըշկէ կը սփռի
Միայն ժամուան մը համար.
Յետոյ նորէն ամառային երկնքին
Տնեկերը բորբ, և աշունին հողաւարքն,
Ու միջին մըռունչն Հիւսիսին, մութն ու սառույց
Ու գալուսթիւնն յետոյ, ձրմնալը, ու մահ:

Ինչպէս տեսնուեցաւ, նոյն գարունն է,
բայց տարբեր աչքերէ դիտուած, զանա-
զան վրձիններէ նկարուած: Կը ցաւիմ
միայն, որ տեղույ անձկութիւնը չթոյլա-

տրեց զայն ամբողջովին հոս ներկայա-
ցնելու տարբերութիւնը սակայն յայտնուե-
ցաւ արդէն, ու թերեւս բանաստեղծուհիի
գաղտնիքն ալ՝ որով յաջողեցաւ սա հա-
սարակ տեղիքէն ճողորպրիւ: — Նկարա-
գրութեան մը մէջ, հոգ չէ՝ ոտանաւոր թէ
արձակ, պէտք է շօշափել միայն նոր կող-
մերը, պէտք է նորութիւններ մատնանշել՝
որոնք ուրիշ շատերու աչքէն ծածկուած
են. վերջապէս, պատկեր մ' en relief
ըլլաւու է, ինչպէս կ'ըսուի:

*
* *

Հոս քովս է նաեւ ոտանաւորներու հա-
տորիկ մը, մութ կանաչ շապիկով, որուն
վրայ ոսկի տառերով կը փայլին Միսաք
Մեծաբնեց ու Նոր Տաղեր: Երիտասարդ և
թախձասէր բանաստեղծը՝ չկրցաւ մէկ
անգամով ազատիլ զինքը տանջող խոհե-
րէն: Իր նախորդ երկին՝ «Երիտասարդ»-ի մէջ՝
պ. Միսաք յայտնած էր զանոնք, պար-
զամտօրէն, ինչպէս մանուկ մը կը պատմէ
մօր իր ցաւերը, զգացումները, առանց
զգուշանալու կրկնումներէ, մանկական նա-
զերէ: Սակայն այդ մանկութիւնը պիտի
անցնէր. և այս երկրորդ հատորին մէջ՝
բանաստեղծը կը ներկայանայ մեզ արդէն
խոհեմացած. հիմայ՝ խոկուսէն աւելի՝ զայն
արտայայտելու ձեւին վրայ հոգ ունի: Այլ
եւս նա կը զգայ՝ որ զեղեցիկ տող մ'է
շարադրածը: Զգալապէս յղկուած է ճա-
շակը. իր նիւթին, իր ընտրած դաշտին՝
աւելի յայտնի տէրն է, և ինքնաճանա-
չութիւնը ալ ակներեւ է: Լայնցած ու
«լեւնած» է նաեւ իր բառերու ամբարա-
նոցը. երեւան կու գան բառեր՝ որոնք ի
զուր պիտի փնտռուին «Երիտասարդ»-ի մէջ,
և որոնք սակայն աւելի ատակ են բա-
նաստեղծին այս ինչ մտածումը ընդդէմու
դերին մէջ: Շատ հազուադիւս են այն
գրագէտները՝ որոնք մէկ ոստումով հասած
են փառքին ասպարէզը. ընդհանրապէս՝
նախ կ'աժանանան, ներուզիններէ կ'անց-
նին: Անժանաթ յողջողգութիւն մը կայ,
որ տարիներէ ու ժամանակէ պիտի փա-

1. «Ազատութեան խանդ», էջ 13.
2. Վ. Ասատուր. «Յաւիտ, Զրոյց», էջ 280. Թրգմ.
Հ. Ա. Դաւիթեան:

րատի. նուրբ վրիպակներ կան, որոնք կը զգացուին՝ մատնանշուելէ աւելի, և զորս ինքը բանաստեղծը կամ զրազէտը պիտի փութայ սրբագրելու: — Այս բոլորը կատարուած է հիմայ «Դոր Տաղեր»ու մէջ:

Իբր մարողական և ուղղակի ապացոյց մ'ըսածներու, պիտի զբրքեմ զարձեալ «Դոր Տաղեր»ը, դնելով հոս առաջին հանդիպած ոտանաւորը: Այս. վասն զի շատ կը վստահացնէ այս անգամ պ. Մեծարենց: «Իրիկնային» — այս էր բախտին ցուցածը. ու կան դեռ Այգային, Իրիկոնը, Իրիկոնաս իղձ, եւն:

Հորիզոնէն վար՝ քայքայուած ու ցրուուն՝
ոսկինարդէս շատայլ փունջ մը կ'իյնայ՝
իրենց մօրկան կաթին կանչող ուլերուն
ժեռուտ ճամբէն գիւղակ դարձող հօտին վրայ:
Բաթընեցան իրարմէ արփ ու մըշակ,
լո՛ւտ՝ ձեռքերէն ճակտին զըրած մէկմէկու.
ու՛ թիկնադարձ՝ արեւն ալ տուն կը դառնայ
լեռներէն վեր՝ ինչպէս մըշակն իջաւ գիւղ.
ստանց գոլին գոյգ մ' հոգածու ձեռքերու,
բացա՛վայրին մէջ կը մընան հասկ ու շիւղ,
գիւղերին հետ անգամ մըն ալ միամիտակ...
Սարերուն վրայ կանաչ լոյս մը կը ցաթի,
աղբիւրներուն կ'իւլէ իրմբերդն արծաթի...:

Իրիկունան զովութիւն... Ո՛հ այն ժամերը, երբ ստուերը կը ծածկէ օրուան կիսկատար թողածները. հոս երկու խորձ հասկեր՝ զոր հնձողը թողուց գնաց, հոն՝ հողի մէջ խրած գութանը, որ վաղը պիտի շարունակէ նորէն աղօսել... Համատարած լըռութիւն, ուր ամէն ինչ պիտի ապրի

գիւղերն հետ անգամ մըն ալ միամիտակ...

Պատկերին թարմութիւնն ու հովուութիւնը զգացած է բանաստեղծը՝ գրելէն շատ առաջ, գրելու ժամուն ալ. որովհետեւ՝ անոր ընթերցումէն յետոյ՝ մեզ ալ անկէ բաժին մը կ'իյնայ: Ուրպէս զի վաշիւթեանէն բան մը պակաս չմնայ՝ պ. Մեծարենց ընտրած է գիւղի իրիկունը...

Ու դեռ կրնայի բերել օրինակներ, եթէ որոշ ըմբռնած չըլլայի որ անոնք բոլորն ալ նոյն բանը պիտի հաստատէին. անոնց մէջ յետսկոյնում մը չկայ. ամէն էջի մէջ՝ նոյն բանաստեղծն է, որ կ'երգէ, կամ կը շտապի յայտնելու՝ ինչ որ քչիկ

մ'անգամ ազդած է սրտին. — ըլլայ կոհակ մը՝ որ ափին դէմ կը փշրուի, հով մը՝ որ «պատուհանը մատնահարած» կը փախչի, և ինքը ետեւէն կը վազէ բռնելու համար, ըլլայ վերջապէս երազի «վայրկեան»ը՝ երբ գիրք մ'իջր թուլցած ձեռքէն «կ'իյնայ վար»։ Դորքը չկայ շարժում մը, փոփոխում մը՝ ունկնդ նա չգգայ: Զգալ, արդէն վսեմ է. վասն զի, կ'ըսէ Լա Պոփլէր, «մեծ մտածութիւնները սրտէն կու գան»:

Իսկ հիմայ, որ կը խորհիմ թրքահայ բանաստեղծին քանի մը թերութիւններն եւս մատնանիշ ընելու հոս, — վասն զի «անթիւր գեղեցիկութիւնը զտուած ջուր մըն է որ համ չունի» (Winckelmann), — ակամայ՝ միտքս նորէն այդ աղու «Տաղեր»ուն մէջ կը յածի, ու ես բռնի՝ նորէն կը բանամ հատորը:

Հ. Ղ. ԲԱԿԿԱՆ

ՏԱՃԱՐՈՒՄ

Տօ՛մ է, Պայծա՛ւ լուսաւորած
Տամարը Աստուծոյ՝ կրակնիրով յեղո՛ւմ.
Սեղանի առջի զգեստաւորած
Հովիւը կամզմած՝ խաչը ծնելիմ:

Ներդաշնակ երգը սեղանին թափում,
Դամացուկ տարածուած մուկը խումկի
Եւ աղօթքները մարդկանց թռչում
Դէպի սեղանը Աստուծոյ ամիմագործ...

Դ՛նչպէս բերկրալի՛ է այստեղ, Ո՛չ արմուկ,
Ո՛չ անհամզատութիւն, ո՛չ հոգսեր...
Նղրայր, թո՛ղ աշխարհային քո մտածմունք,
Ե՛կ, դո՛ւ՛ էլ աղօթի՛ր:

Այստեղ կը լռեմ բոլո՛ր կասկածներդ,
Այստեղ սքըստ'նց կը համզատամաս,
Ամիմալաւ վայրկեամսները կեանքիդ
Մի՛այն այստեղ կ'ամցկացնես:

Ուրա. Թարգմ. Աստուածատուր
ԲԵԿ-ՅՈՎ. ՍԵՖԵԱՆ

5 յուն. 1908 թ., Կարս:

